

Dostupnost ayurvedske medicine u Zagrebu

Troha, Domagoj

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:850550>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-01**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA ETNOLOGIJU I KULTURNU ANTROPOLOGIJU
Ivana Lučića 3, ZAGREB

DOMAGOJ TROHA

DIPLOMSKI RAD

DOSTUPNOST AYURVEDSKE MEDICINE U ZAGREBU

Mentor: dr. sc. Hrvoje Čargonja
Komentor: dr. sc. Tanja Bukovčan

Zagreb, 2021.

University of Zagreb
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ETHNOLOGY AND CULTURAL ANTHROPOLOGY
Ivana Lučića 3, ZAGREB

DOMAGOJ TROHA

MASTER'S THESIS

AVAILABILITY OF AYURVEDIC MEDICINE IN ZAGREB

Mentor: Hrvoje Čargonja Ph.D.
Co-mentor: Tanja Bukovčan Ph.D.

Zagreb, 2021.

Sadržaj:

1. Uvod:.....	4
2. Ayurveda	6
2.1. Povijest ayurvede	6
2.2. Ayurveda danas.....	9
3. Ayurveda na zapadu.....	10
3.1. Razlike ayurvede na istoku i ayurvede na zapadu:	11
3.2. Problem pravne regulative:.....	13
4. Ayurveda u Hrvatskoj:	16
4.1. Prezentacija:.....	18
4.2. Najčešći tretmani:	19
4.3. Dostupnost ayurvede na Hrvatskom tržištu:.....	21
4.4. Financijska analiza:.....	22
4.5. Medicinski pluralizam:.....	23
5. Zaključak:	25
6. Literatura:	26

1. Uvod:

U svijetu postoji mnoštvo medicinskih sustava koji su se razvijali stotinama, čak i tisućama godina. Jedan od najstarijih medicinskih sustava je Ayurveda, Indijski medicinski sustav čiji se izvori datiraju čak šest tisuća godina unazad pa se može reći da je Ayurveda i najstariji sustav kao i začecje svih ostalih medicinskih sustava (Ninivaggi 2002). Kroz dugi period od šest tisuća godina ayurveda se neprestano razvijala i napredovala stvarajući nove tretmane, pristupe bolestima i pacijentima i poboljšavala kvalitetu života prenošenjem s koljena na koljeno. U jednom periodu ayurveda se počela širiti i utjecati na druge medicinske sustave koji su asimilirali njene elemente i prilagodili ih svojim potrebama (Maas 2017). No osnovno istraživačko pitanje glede medicinskog sustava kojim se ovaj diplomski rad bavi je „kome je taj drevni medicinski sustav namjenjen?“

U gradu Zagrebu i općenito na području republike Hrvatske prema ayurvedskim lječnicima ayurvedska praksa nije bila tako dobro prihvaćena jer je zahtijevala velike promjene životnog stila kao i strpljenje čega u ovom ubrzanom svijetu manjka. Također prema nekim ayurvedskim lječnicima ljudi su uz modernu biomedicinu navikli na brzo i efikasno rješenje i takve „drastične“ promjene životnog stila se većinom ne prihvaćaju raširenih ruku. Samim time, ayurveda se ne gleda toliko kao holistički medicinski sustav, već samo kao alternativa na modernu biomedicinu. Također, kako tvrde ayurvedski lječnici, ayurvedskoj praksi se također pridodaju elementi misticizma koji nastaju kada postoji manjak informacija ili kada se mistična konotacija pridodaje u marketinške svrhe.

U Hrvatskoj se na ayurvedsku medicinu gleda kao na alternativu u odnosu na modernu biomedicinu i kao takav nije pokriven od strane zdravstvenog osiguranja. Pošto već navedene promjene životnog stila dolaze uz određenu cijenu, pacijenti će, prema iskustvima ayurvedskih liječnika, rađe polagati nadu u modernu biomedicinu koja je pokrivena od strane zdravstvenog osiguranja.

Osnovno istraživačko pitanje kojim se ovaj diplomski rad bavi je kome je ayurvedska medicina namjenjena. Metode istraživanja su isčitavanje znanstvene literature, analiza ayurvedskih centara na području grada Zagreba i njihove ponude tretmana te intervjui sa

ayurvedskim lječnicima i pacijentima. Jedna od bitnih stavki je financijska analiza jer, kako je već navedeno, ayurveda spada pod alternativni sustav i ne ulazi u sustav zdravstvenog osiguranja pa pacijenti sami snose troškove za tretmane ovisno o kojem se tretmanu radi i koji se centar posjećuje.

2. Ayurveda

Ayurveda je jedna od najočuvanijih sustava tradicionalne medicine koja se i danas primjenjuje kod velikog broja ljudi. Prva je zabilježena znanstvena medicina u povijesti, nastala prije 6000 godina (Singh 2007). Naziv ayurveda dolazi od dvije riječi „Ayus“ što znači život i „Veda“ što znači znanost. Cilj ayurvede, ili znanosti o životu, je poboljšati kvalitetu i produljiti vijek života. Naglasak se održava na prevenciji bolesti i jačanju organizma mjenjanjem stila života i prehranbenih navika. S enormnim poznavanjem prirodnih lijekova, odnosa ljudskog tijela i prirode i elemenata u svemiru koji utječu na sva živa bića, ovaj sustav nastavlja se razvijati. (Thorne, Beasley, Aston, Bartlett 2007, Dahanukar, Thane 1997)

Jedan od mojih kazivača koji prakticira ayurvedu već dugi niz godina ayurvedu definira kao:

„Filozofski sustav koji se bavi sa čovjekom iz kojeg je iznjedrila briga za zdravlje, medicinski segment zdravlja je najbitniji iako se ayurveda bavi cijelom filozofijom postojanja egzistencijom i definira ljudske ciljeve koje težimo ostvariti, a s obzirom da je zdravlje preduvjet kako bi se ti ciljevi ostvarili oni se zovu darhna, kappa, ghama i mokša, znači da bi se ti ciljevi mogli ostvariti primarni fokus je okrenut na zdravlje kao temelj ostvarenja svih životnih ciljeva.“

Ayurvedska perspektiva anatomije i fiziologije predstavljena je sa tri doše, vata, pitta i kapha doša koje predstavljaju tri različita tipa osobnosti i tijela. Te tri doše ključne su za razumjevanje kako se ayurveda primjenjuje za liječenje uzroka i posljedica bolesti, te očuvanja zdravlja. Zdravlje je prema ayurvedi predstavljeno kao ravnoteža postignuta određenim tipom dijete ovisno o tipu doše. Prema tome, ako je zdravlje predstavljeno kao ravnoteža, onda je bolest predstavljena kao neuravnoteženost, pa je tako i tretman usredotočen na ponovnom uspostavljanju ravnoteže uz pomoć već spomenutih dijeta. (Sumantran 2012)

2.1. Povijest ayurvede

Sva živa bića evoluiraju tako da se bore protiv bolesti, bilo instinktivnim traženjem određenog bilja kao životinje, ili daljnim razvijanjem medicinskih sustava kao ljudi. Svako

ljudsko društvo razvilo je svoj oblik medicinskog sustava, bilo da se radi o materijalnim lijekovima ili bacanjem čini, raznim inkantacijama i molitvama koje se u današnje vrijeme moderne medicine čine beznačajnima. Razvoj medicinskog sustava razlikuje se u područjima i okruženjima u kojima je rođen i odgajan pojedinac. Sva su primitivna društva imala zbirku lijekova za uobičajene bolesti evoluiranu metodama “trial and error”, slučajnosti ili po nadahnuću, ali takvi lijekovi su empirijski i nisu temeljeni ni na kakvom logičkom razumijevanju bolesti i lijekova za razliku od ayurvedske medicine koja je bazirana na logičkom razumijevanju ljudi i okoliša. Novi načini života, nove okoline, mogu doprinjeti određenim modifikacijama bolesti, ili nastanku novih. Metode prilagođene za liječenje bolesti mogu se razlikovati u svom obliku ali ne i u osnovnom pristupu. (Narayanaswamy 1981)

Osnivači ayurvedskog sustava svoje prakse nisu zasnivali na eksperimentalnoj metodi, što bi označavalo da nije bilo proučavanja anatomije, fiziologije, patologije. Ali klasifikacija bolesti, opservacije znakova i simptoma bolesti, prognoze, terapijske vrijednosti lijekova opisane u pisanoj literaturi pokazuju znanje koje ne bi bilo moguće bez znanstvenog pristupa. Treba uzeti u obzir da su osnivači sustava bili intelektualci u najvišem stupnju hijerarhije. Njihovi motivi bili su suosjećanje, njihova svrha ublažiti ljudsku patnju i učiti druge kako bi nastavili ovu praksu. (Narayanaswamy 1981)

Uz razvoj medicine u Indiji, također se organizirala medicinska pomoć u obliku bolnica i ambulanta. Za vrijeme budizma, redovnici su putovali zemljom i osim što su držali propovjedi o religiji i filozofiji, također su liječili ljude. Jedna od najpoznatijih tako organiziranih sustava je bio taj kralja Asoke. Ali i prije njegova vremena, takav oblik organizacije spominje se u Caraka Samhiti. (Narayanaswamy 1981)

Ayurveda se kao medicinski sustav razvijen u Indiji uvelike razlikuje od današnje moderne medicine. Bez obzira na znanstvena otkrića u biologiji, kemiji i drugim prirodnim znanostima, postoje mnoge bolesti koje su izmakle granicama moderne znanosti. Neke od kojih

su djelomično ili potpuno izliječive tradicionalnom medicinom koja se održala u svojoj ulozi tisućljećima. (Narayanaswamy 1981)

Bolesti i ozljede su se tretirale ritualno ili religioznim metodama koje su se izražavale u obliku darivanja, invokacija, nuđenje hrane, zabrana, kazni, itd. Takva vjerovanja bazirana su na utjecaju njihovih djela na njihovu sudbinu (karman). Ne ritualne pakse koristile su se za pročišćenje tijela i uma. (Maas 2017)

Kako se ayurvedska medicina razvijala kroz svoju povijest tako se paralelno razvijala i njena medicinska literatura. Jedan od istaknutijih perioda razvoja ayurvedske literature pojavio se u srednjem vijeku kada su nastala tri dijela koja su tek u devetnaestom stojeću dobila naziv „kraća triada“. Radi se o djelima: Madhavanidana (osmo stoljeće), kompilacija odlomaka ranijih dijela koja se bave etiologijom, prodromima, simptomatologijom, terapijskom dijagnostikom i patogenezom. Sarnghadharasamhita (četnaesto stoljeće), pojednostavila je ayurvedske teorije smanjujući broj medicinskih vrsta, a broj potentnosti medicinskih supstanci sa osam na pet. Bhavapaksa (negdje između 1550 i 1590), kompendiji podređeni kompendijima Susrute, Carake i Vaghbata. (Maas 2017)

Tek u sedamdesetim godinama prošlog stoljeća je Ayurveda zadobila pažnju, ne samo od strane indologa, već i povjesničara, antropologa i sociologa, čime je značajno porasla njena popularnost na zapadu. Nedavna istraživanja sugeriraju da je ayurveda potekla od budističkih i drugih asketskih tradicija koje su postojale u Indiji u petom stoljeću prije nove ere. Povijesno gledano, ayurveda se nije razvijala samo u Indiji, već i u Pakistanu, Afganistanu, Nepal, Bagladešu i Šri Lanci putem djeljenja informacija. (Warrier 2011)

Susret ayurvede i modernog svijeta počeo je za vrijeme britanske kolonijalizacije u istočnoj Aziji, gdje je u početku kolonijalna vlada podržavala proučavanje i prakticiranje ayurvede, međutim britanska politika se promijenila i 1835. godine ta podrška je završila. Odlučeno je od strane britanske vlade da će podršku dobiti zapadnjačka biomedicina. Početkom dvadesetog stoljeća ayurvedske škole su se ponovo počele otvarati, no biomedicina je do tad već bila utemeljena u Indiji. Nakon što je India proglasila neovisnost, ayurveda je krenula sa

edukacijom novih ljeknika, ali nikad nije uspjela nadići biomedicinu, zbog čega nije bila dovoljno financirana.(Warrier 2011)

2.2. Ayurveda danas

Susret ayurvede i moderne biomedicine za vrijeme britanske kolonizacije pokrenuo je razvoj dviju novih grana ayurvede: moderna i globalna ayurveda. (Maas 2017) Globalna ayurveda odnosi se na raznoliki fenomen ayurvedskih praksi koji su razvijeni izvan istočne Azije (New Age Ayurveda, Maharishi Ayurveda) i koji su proteklih godina postali popularni u ruralnoj Indiji. Moderna ayurveda smještena je u istočnoj aziji, karakterizira se adaptacijom standardizirane moderne biomedicine, institucijalizacijom edukacije i standardizacijom medicinske prakse i farmakologije. Eliminira magične i religiozne aspekte i ciljano uspostavlja ayurvedu kao empirijsku znanost na zapadu. (Maas 2017)

Nedavno je započet projekt Ayugrid, ili digitalna ayurveda. Cilj ovog projekta je postavljanje baze digitalnih smjernica za tretmane i stvaranje ayurvedske društvene mreže. (Kessler, Hellwig, Oberlies, Wischnewsky, Michalsen 2012)

Ayurveda je danas postala multikulturalni feomen nakon što je prošla proces specijalizacije i institucionalizacije kako bi se prilagodila zapadnjačkoj medicini. Uz pomoć komercijalizacije ayurveda je pretvorena u tržišnu robu i može se pronaći u spa studijima, trgovinama zdravom hranom, kozmetičkim trgovinama itd. (Wujastyk, Smith 2008)

3. Ayurveda na zapadu

U zapadnim društvima u razdoblju prosvetiteljstva biomedicina postaje dominantni medicinski sustav, a rođenje klinike koje je nedvojbeno revolucionariziralo promatranje i analizu zapadnog medicinskog sustava moderna medicina vezala je svoj datum rođenja negdje iz osamnaestog stoljeća. (Bukovčan 2009)

Iako u trenutku svog rođenja u europskim prosvetiteljstvu prije 200 godina biomedicina u zapadnim društvima ustoličuje svoju dominantnost nad već postojećim europskim tradicijskim medicinskim sustavima čije se postajanje ne negira mada ih se smatra ne znanstvenima i ne utemeljenima to jest beskorisnima i iako postojanje ostalih medicinskih sustava u velikim ne zapadnim kulturama ostaje antropološki kuriozitet kojega biomedicina nikada nije postala glasno svjesna u posljednjih 10 godina, dolazi do snažne i brze liberalizacije medicinskog sustava u zapadnim zemljama. Različite vrste i oblici alternativne i komplementarne medicine postaju sastavni dio ponude na zapadnim tržištima zdravstvenih usluga. (Bukovčan 2009)

Put ayurvede prema modernom zapadu i njena daljnja transformacija tema je kojom su se stručnjaci bavili tokom prošlog stoljeća. Pretpostavlja se da su ayurvedu na zapad sa sobom doveli doseljenici iz istočne azijske na područja Karibskog otočja, Mauricijus i Fidžija. Zanimanje javnosti za ayurvedu na zapadu, krenulo je 80-ih godina prošlog stoljeća, kada su Maharishi Mehesh Yogi i Deepak Chopra željeli popularizirati svoje brandove ayurvede, nakon čega se broj promotora povećao, otvorile su se institucije za obučavanje ayurvedskih liječnika i pružanje ayurvedske pomoći. (Warrier 2011)

Učenjaci koji su se bavili medicinom su u velikoj mjeri bili skeptični u vezi ayurvedskih praksi koje su se pojavljivale na zapadu i kritizirali su ayurvedu zbog njene transformacije iz medicinskog sustava u oblik wellnesa kao pokušaj da ayurvedu prikažu kao duhovnu i individualnu. Termin „New Age Ayurveda“ ne smatra se korisnim za istraživanje raznolikih oblika ayurvede koji se počinju javljati na zapadu. To istraživanje nastoji prikazati raznolikost ayurvedskih vrsta smještenih unutar naziva „New Age“, preći preko kontinuiteta između moderne ayurvede u kontekstu istočne azijske i one u zapadnjačkom kontekstu. (Warrier 2011)

Warrier (2009) istražuje kako i zašto individualci u Britaniji uče o ayurvedi, njihovo razumijevanje ayurvede kao duhovnu tradiciju, motivaciju. Također predstavlja kontrast između učenika u Aziji i Britaniji prikazujući razlike u stavovima prema biomedicini i ayurvedi. U njemačkoj je također provedeno istraživanje hibridizacije ayurvede (i drugih tradicionalnih oblika medicine) i biomedicine, motivaciju ljudi da se okrenu tradicionalnoj medicini te njihovu procjenu na učinkovitost tretmana. U Europi početkom 21. stoljeća ayurveda je u konstantnom natjecanju sa modernom biomedicinom. (Warrier 2011)

3.1. Razlike ayurvede na istoku i ayurvede na zapadu:

Ponekad kada se neki element kulture širi na druge krajeve svijeta, podliježe nekim promjenama ili prilagodbama novom tržištu. Pa su mi na pitanje o razlikama ayurvede na istoku i zapadu ayurvedski lječnici ukazali na problem nedostatka kvalitetnih ayurvedskih pripravaka na Hrvatskom tržištu bez kojih se ne može raditi, pogotovo kod ozbiljnijih problema. Kako je jedan od ayurvedskih lječnika kazao:

„Europa ima problem da na tržištu ne postoji dovoljno kvalitetnih ayurvedskih pripravaka, bez njih se jednostavno ne može raditi, kako bi rekao moj mentor, to je kao da imate dobro oružje a nemate municiju. Bez municije se ne može napraviti ništa. Tako je i u ayurvedi koliko, got su životni stil i prehrana bitni u ayurvedskim terapijama i tretmanima, treći segment su pripravci koji su također nužni ako se radi o nekim težim problemima. Bez njih nemožete raditi. Kod ozbiljnijih problema morate imati kvalitetnu terapiju, to se sad u zadnje vrijeme popravljja.

Polako registriramo proizvode pod dodatke prehrani preko ministarstva zdravstva, i mi smo stavili oko 15 kvalitetnih ayurvedskih pripravaka na tržište. Međutim, njih bi trebalo biti puno, puno više da se mogu zadovoljit potrebe jedne prakse.“

Kao druga glavna razlika između ayurvede na zapadu i na istoku navodi se zakonska regulativa u smislu da je u Indiji ayurveda službeno priznata kao medicinski sustav te se kao takva i prakticira a ljudi koji se time bave su licencirani liječnici i imaju svoj odio u ministarstvu zdravstva, dok se u Hrvatskoj, prema ayurvedskim liječnicima, to tretira tek kao alternativa u odnosu na dominantnu modernu biomedicinu. U Hrvatskoj se na taj način ne mogu tretirati bolesti, pa da bi se zadovoljila zakonska forma, ayurvedski liječnici se bave uspostavljanjem ravnoteže u tijelu. Također zbog zakonske regulative, ayurvedski lijekovi ne mogu se registrirati kao takvi, već se za njih koristi naziv “dodatci prehrani”.

Postoje ljudi koji žive na zapadu već dvije ili tri generacije i poznaju Indijsku i zapadnu praksu i pokušavaju adaptirati te zapadnjačke biljke u ayurvedsku praksu i postoje čak identične biljke koje mi koristimo ovdje kao na primjer iđirot koji ima mnoštvo ljekovitih svojstva i može se kombinirati uz neke druge biljke i može biti koristan za mnoge tegobe.

Treća razlika nalazi se u Hrvatskoj kuhinji koja se uvelike razlikuje od Indijske, pa samim time ayurvedski liječnik prilagođuje Hrvatsku hranu i razvija svoj pristup koji ako se zna primjeniti može uvelike biti nalik originalnom Indijskom pristupu. Osim prilagodbe, radi se i kompenzacija pripravaka koji su nedostupni na Hrvatskom tržištu.

Dobar ayurvedski liječnik će koristiti hranu u Indiji na ayurvedski način, isto kao što će ayurvedski liječnik u Hrvatskoj koristiti hranu u Hrvatskoj na ayurvedski način. Nije ništa prilagođeno, već svaki ayurvedski liječnik razvija neki svoj posebni stil, kao u slikarstvu, postoje određene tehnike slikanja, ali svaki umjetnik će primjeniti svoj osebujan stil na koji on koristi te tehnike. Na isti način postoji i jako puno ayurvedskih principa. Kojim putem i s kojeg ugla ćete krenuti to je vrlo individualno, ali nekakva druga razlika ne postoji, ako se ayurveda koristi u svom nekakvom izvornom smislu, onda su principi identični ovdje kao i u Indiji.

Prilagođeno je i promjenjeno zato što se mi na zapadu moramo puno više oslanjat na prehranu i nekakve takve stvari koje čovjek može sam primjenit baš na temelju toga što nemamo takav raspon ayurvedskih pripravaka koje bi mogli koristit kao što je to u Indiji gdje postoji na tisuće različitih ayurvedskih proizvoda, znači mi neke stvari koje nemamo na tržištu moramo kompenzirat na način da ekstra pažnje posvetimo prehrani.,,

Sljedeća razlika je prenošenje znanja. U Indiji se znanje prenosi s oca na sina, dok u Hrvatskoj uglavnom postoje posebne edukacije, seminari, tečajevi i slično.

Problem kod nas je što se u Indiji znanje najčešće prenosi sa oca na sina, što kao mlada osoba ima sreće što to već tada može učiti od nekoga tko to prakticira tako da to znanje ide puno brže s osobe na osobu, a mi imamo taj zapadni način školovanja, tek kad ste punoljetni i završite školu možete pristupiti nekom studiju, tako da tamo otac sinu može već sa 7-8 godina pokazati neke stvari dok mu pomaže sa pacijentima.

U Indiji kada se na taj način prenosi znanje od ranih dana ono se puno jednostavnije usavršava i nadograđuje kroz vrijeme. I dok u Indiji otac može početi školovati sina već sa sedam godina dok mu asistira sa pacijentima, zapadnjački pristup inzistira da se tek nakon završenih osam godina osnovne i četiri godine srednje škole može pristupiti nekom sveučilištu na kojem će se dalje obrazovati budući liječnik.

3.2. Problem pravne regulative:

Danas se zapadna društva ipak suočavaju nekonvencionalnom medicinom i to na način da je institucionaliziraju i uspostavljaju pravnu regulativu kao i za sve ostale oblike zapadne društvenosti. Tako je u pravnom sustavu WHO-a navedeni pregled nacionalnih politika vezanih za modele integracije nekonvencionalne medicine u zdravstvene sustave tih država što bi ono trebalo služiti kao priručnik i za one države koje takvu politiku još nemaju. (Khalikova 2021)

U Hrvatskoj proces pravne regulacije KAM-a na samom početku 26. studenog 2004. godine osnovan je četvoročlani: “Savjet za regulaciju bavljenja nekonvencionalnom medicinom” s ciljem pravne regulacije nekonvencionalne medicine prvenstveno donošenjem zakona o nekonvencionalnoj medicini koji bi definirao djelatnosti i prakse nekonvencionalne medicine, dao pravni okvir onima koji se njome bave te ujedno spriječio pojavu šarlatanstva i prevara u ovom sektoru djelatnosti. (Bukovčan 2009)

Šta se tiče razlike ayurvede Indija i Hrvatska svakako je tamo prednost zakonska regulativa. U Indiji je ayurveda službeno priznata kao medicina i kao takva se može prakticirati. Ljudi koji to rade su licencirani i imaju svoj odio na ministarstvu zdravstva u Indiji koji se zove ayuś. Tamo je to jedna regulirana praksa koja Hrvatskoj ne postoji, a u europskim zemljama, kako gdje. Uglavnom regulativa je puno bolje organizirana u Indiji.

Faktični postojanje komplementarne alternativne medicine i njezine mnogostruke kulturne stvarnosti dijelom potvrđuje i činjenica da nacionalna zakonodavstva pojedinih država svijeta osiguravaju pravnu regulativu i institucionalne mehanizme koji se odnose na nekonvencionalnu medicinu. Svjesna činjenice da se u svjetskim okvirima tradicionalna komplementarna i alternativna medicina široko primenjuje u sprečavanju, dijagnostici te u liječenju velikog broja oboljenja svjetska zdravstvena organizacija na samom početku 21. stoljeća donosi dokument pod nazivom: “Pravni status tradicionalne medicine i komplementarne alternativne medicine: pregled na svjetskoj razini”. (Bukovčan 2009)

Postoji problem sa registracijom ayurvedskih lijekova u Hrvatskoj, naime ti ayurvedski lijekovi se u Hrvatskoj registriraju kao dodatci prehrani i tako se tretiraju. Nemože se registrirati kao lijek jer je potrebno kliničko ispitivanje, puno dozvola za što treba uložiti puno novaca i vremena.

Zakon o nekonvencionalnoj medicini bi definirao uvjete koje terapeut mora zadovoljiti da bi se profesionalno mogli baviti nekonvencionalnom medicinom te metode kojima se nastoji postići zdravlje organizma i poboljšanje kvaliteta života, a ne, što je važno naglasiti, filozofske teorije i vjerske postavke koje čvrsto prate pojedine terapijske prakse. (Bukovčan 2009)

Bolesti se zakonski ne mogu tretirati u Hrvatskoj kao i u većini europa, držimo se toga da ne tretiramo bolesti. Da bi zadovoljili zakonsku formu, mi se bavimo uspostavljanjem ravnoteže u tijelu a ne liječimo bolesti. To se može u onim zemljama gdje je ayurveda službeno priznata kao medicinski sustav, u europski jedino mađarska.

Profesionalni sektor obuhvaća organizirane medicinske profesije u određenoj kulturi. U većini zapadnih društava profesionalni sektor je danas moderna znanstvena medicina. U pojedinim ne zapadnim društvima primjerice Kini i Indiji primarni profesionalni sektori su tradicijska kineska medicina odnosno ayurveda a u nekim u muslimanskim zemljama galenska Arapska medicina. Friedman u svojem istraživanju profesionalnog zdravstvenog sustava u SAD-u ukazuje na činjenicu da je bio medicina koristeći legislativu i politiku zauzela dominantan položaj u profesionalnom sektoru tjerajući sve ostale oblike liječenja da se povuku i prepuste kontrolu profesionalnog sektora ili zauzmu marginalne pozicije kvazilegalnih nikada sasvim profesionalno priznatih sustava. Profesionalna organiziranost biomedicine tako postaje izvor društvene moći. To se odnosi na sve vrste alternativnih i komplementarnih oblika liječenja koji svojom teorijom tradicijom te sustavom obrazovanja u visoko specijalizirao znanje imaju potpuno pravo biti dio profesionalnog sustava primjerice kiropraktika osteopatija ili naturopatija. Tradicijski sektor je neprofesionalan ne birokratski i specijalistički te svojevrsna kombinacija različitih komponenti neke su vezane uz profesionalni sektor ali većina njih uz popularni. U društvima u kojima ne postoji profesionalni sektor tradicijski i popularni sektor sačinjavaju cijeli zdravstveni sustav. Tradicijska medicina se često dijeli na religijski i sekularni dio ali u praksi je tu podjelu često teško uočiti jer sa dva dijela preklapaju. Antropolozi su kao dijelovima tradicijskih medicinskih sustava najveću pažnju posećivali šamanizmu, ostalim oblicima ritualnih praksi iscjeljivanja duhovnom iscjeljivanju herbalizmu tradicijskoj kirurgiji te tradicijskim iscjeliteljima kao nosiocima tradicijskog medicinskog znanja. (Bukovčan 2009)

4. Ayurveda u Hrvatskoj:

Prema ayurvedskim ljecnicima ayurveda u njenim počecima na području republike Hrvatske nije bila toliko široko prihvaćena zato što je ayurvedsko lječenje proces koji traje. Hrvati nisu navikli na dugotrajan proces koji zahtijeva odricanje, prilagodbu i promjene u životnom stilu kako bi se došlo do rezultata glede zdravstvenog stanja. Danas je to već druga priča, ayurveda ima sve veću publiku koja dalje širi preporuke svojim rođacima, prijateljima i više ne postoji velik broj ljudi koji odbija ovakav tretman. Jedan od ayurvedskih ljecnika ukazao mi je na sljedeće:

Ayurvedu je kao tradicionalnu medicinu Hrvatsko društvo do sad jako dobro prihvatilo. 2004 godine kad sam se vratio sa studija, odnosno kliničke prakse to je bilo vrlo loše, ljudi su doslovno padali u nesvijest kad bi dobili naputke što trebaju, kako trebaju jesti, znači velika većina mojih klijenata se nije mogla nositi sa promjenama koje su od njih bile tražene da izvrše u svom životnom stilu kako bi se došlo do tih zadovoljavajućih, pozitivnih zdravstvenih pomaka. Danas je obrnuto znači dijametralno suprotno, i vrlo su rijetki pojedinci koji imaju problem sa neakvim programom koji se za njih složi, a velika većina bez problema pristane i želi i hoće i može, tako da s te strane mislim da je dobro.

Što se tiče sa zakonodavne strane nije došlo do nekih pomaka to je jednostavno jedan dio koji se nekako ignorira, znači nema zakonske regulative što je vrlo loše, jer kad nema zakonske regulative onda se s ayurvedom može baviti bilo tko, a to i je zato što ne postoji nekakav set zakona i regulativa tko se može s tim baviti, gdje bi se uzelo u obzir obrazovanje, nego jednostavno to može biti bilo čiji hobi, što je vrlo loša reklama za ayurvedu jer ti ljudi nisu kompetentni da se time bave, a drugo je da dovode do nekakvih mogućih neželjenih posljedica zbog savjeta koje daju svojim klijentima koje primaju, znači to je nešto što bilo potrebno napraviti, ali generalno mislim da ayurveda ima sve veću publiku i da se glas

jednostavno širi u smislu toga da ljudi koji primaju nekakve takve usluge su zadovoljni i onda promoviraju svojim rođacima susjedima ili kome got, i postoji velik interes.

Još jedna stvar na koju mi je ukazao ayurvedski ljeknik je iskorištavanje ayurvedske medicine čisto u svrhu zarade. Postoje obrti koji daju mističnu konotaciju ayurvedskoj medicini kako bi privukli ljude sa jednostavnim rješenjima za njihove probleme:

„Dobar dio ayurvede je postao prodavanje Indijskog folklor, što nema veze s time znači, danas se na ayurvedskim pripravcima i na ayurvedskim metodama rade stotine akademskih istraživanja, znači na institucijama koje su etablirane kao znanstvene institucije, znači traži se crno na bijelo potvrde i onoga što se tvrdilo za obređene biljke, danas se sve to ispituje i potvrđuje znači ako se nekad biljka šalaki boselia sarata koristila za probleme sa zglobovima, to je jedna smola od jednog drveta, ona se danas koristi i priznata je, ima cijeli niz nasljednih istraživanja, ima je u velikom broju pripravaka koji se koriste kod artritičnih i ostalih oboljenja zglobova i na taj način se potvrđuje ono što je ayurveda za to tvrdila. Današnje nastojanje ljudi koji su u ayurvedi je da ayurvedi daju nekakvu znanstvenu težinu, da ona zaista funkcionira dok postoji jedan dio ljudi koji se šlepa kroz prodavanje tog nekakvog folklor koji je meni vrlo drag, ali svejedno skrećem pažnju da postoji jedna velika industrija koja na tom folkloru zapravo diže jako velik novac bez da daje kvalitetnu uslugu koja je vezana za zdravstvenu korist koju pojedinac može dobit. Teško je reć u kojem postotku je to prisutno, ali je prisutno, na kraju krajeva sve se svodi na moral. Kao što u ayurvedi postoje ljudi koji nemaju kvalitetnu terapiju ali će svejedno preuzet klijenta i naplatiti mu i to se smatra nemoralnim, isto tako postoje ljudi koji će to kvalitetno radit. Postoje ljudi koji ili neće imati znanje il alat da mu pomognu, reći će „žao mi je ne mogu vam pomoći, nisam u mogućnosti, niste ništa dužni, otidite“ i to bi bio ispravan način funkcioniranja. Takva praksa postoji u svakom drugom segmentu poslovanja, od automehaničara do ljeknika. Ayurveda ima takvu mističnu konotaciju, pa je naivniju populaciju lakše vući nego ako imaš autopraonu pa loše pereš aute. Samo zato što jedan ayurvedski ljeknik nije u mogućnosti pomoći to ne znači nužno da netko drugi neće moći. To isključivo ovisi o kompetenciji osobe kod koje dolazi. Ako je netko ayurvedski ljeknik ne znači nužno da nudi istu razinu kvalitete kao neki drugi ayurvedski ljeknik. Sve ovisi koliko je osoba kompetentna i koliko je moralna da osobi kaže „gledajte, ovo što vas mući se nemože

u potpunosti eliminirati, ali se mogu svi simptomi vezani uz vaš problem smanjit za 70-80% i onda uz određeni životni stil, i obraćanje pažnje na to, to i to možete bez ikakvih problema dalje funkcionirat ali nemožete očekivat da ćete funkcionirat kao da nikad niste bili bolesni“ i to je čisto do morala praktikanata.“

4.1. Prezentacija:

Ayurvedskih centara u gradu Zagrebu sa aktivnim i analiziranim internetskim stranicama, kao što su Kalya, Somalata, Rasayana itd., trenutno ima dvanaest i većinom su smješteni u blizini centra grada Zagreba. Ponuda ayurvedskih tretmana preko internetskih stranica varira u kvaliteti i kvantiteti ovisno o centru koji se pretražuje. Dok neki centri imaju šturi sadržaj koji ne objašnjava o čemu se točno radi, nego sadrže samo ayurvedske tretmane uz njihov kratki opis, druge stranice već idu malo detaljnije u ayurvedsku filozofiju uz pojašnjenja ayurvedske medicine, tretmana i dodataka prehrani. Od jedanaest centara čije su internetske stranice analizirane, mali broj pojašnjava ayurvedske tretmane.

Ljudi često pridodaju elemente misticizma kada se radi o terapijama koje ne spadaju pod modernu biomedicinu, pa tako neke stranice pokušavaju izbaciti taj element iz ayurvedske prakse dodavanjem pojašnjenja pojedinih tretmana, kako funkcioniraju, od čega se sastoje i koje su beneficije. Pojašnjavaju kako neki lijekovi ili tretmani djeluju na tijelo i zdravlje, te što se njima može pospješiti u slučaju da se ne radi o lječenu bolesti ili tegoba nego jednostavno sročeno o želji za pronalaženjem novih alternativa glede brige o zdravlju ili u svrhu opuštanja od stresne svakodnevnice. Navode se i primjeri gdje je moderna biomedicina dokazala djelovanje određenih ayurvedski pripravaka za određene tegobe koji u ayurvedskoj praksi dolaze u obliku dodataka prehrani, a u modernoj biomedicini dolaze u obliku lijekova.

Osim tretmana, neke stranice nude i dodatke prehrani koji se koriste u ayurvedskoj praksi. Tu je također bitno objasniti da se ne radi o nekom magičnom ljeku koji dijeluje preko noći. U ayurvedi, da bi se postigli željeni rezultati, potrebno je strpljenje, jer kako mnogi ayurvedski liječnici tvrde “Bolest nije nastala preko noći, i ne može se izliječiti preko noći”.

Prema ayurvedskim liječnicima većini pacijenata ova tvrdnja ne odgovara, jer je većina navikla da samo uzmu tabletu i tegoba nestaje.

To je problem jer tim načinom se uglavnom liječe simptomi bolesti, a ne sama bolest. Iz tog razloga logično je zaključiti kako ayurvedski centri sa većim, jasnijim i bogatijim sadržajem svojih internetskih stranica mogu efikasnije zadobiti povjerenje svojih potencijalnih pacijenata navođenjem i objašnjenjem kako određeni tretmani i dodatci prehrani djeluju na poboljšanje njihova zdravlja. Drugi problem je upravo to što ayurvedski tretmani ne nude pomoć preko noći, pa samim time pacijenti odluče izbjegavati takve tretmane u širokom luku.

Kao što je već navedeno, navika pacijenata je da se uglavnom liječe simptomi bolesti a ne sama bolest, činjenica je koje velik broj ljudi nije svjestan. Ayurvedska praksa je proces koji traje tjednima, mjesecima a u nekim slučajevima godinama, no rezultati su uglavnom obećavajući.

4.2. Najčešći tretmani:

Tretmani koji se najčešće nude na stranicama centara su tretmani za opuštanje, poboljšanje cirkulacije, pomlađivanje kože itd. Svaki od ovih tretmana obećaje neki oblik poboljšanja zdravlja, bilo da se radi o koncentraciji, bolovima u leđima ili slabijem imunitetu, no sad dolazimo do tretmana koji uključuju promjenu prehrambenih navika uz propisane dodatke prehrani.

Najčešće tegobe koje se tretiraju, prema kazivačima su kronične bolesti, upalne bolesti, bolesti probavnog trakta, problem s kožom, alergije glavobolje itd. Najlakše se tretiraju bolesti probavnog trakta i općenito svi problemi vezani za probavu uz pridržavanje određenih preporuka dobivenih nakon pregleda. Aktivnim pridržavanjem preporučenih tretmana liječe se tegobe kao što su gastritis, colitis itd. Jedan ayurvedski liječnika za vrijeme intervjua navodi primjere gdje su se ayurvedom izliječile bolesti kao što su karcinom i HIV.

„Ono što sam iskustveno primjetio je da žene puno bolje prihvaćaju ayurvedu zbog tretmana kao što su masaže i neki relaksirajući tretmani kojima se žene sklonije, pa se na taj način može povećati broj klijenata. Na žalost to je jedini način na koji mogu doći do većeg broja ljudi koji bi uključio ovaj medicinski dio ayurvede. Čovjek kad vidi da mu tretman godi, da ima neke benefite, onda mu možete predložiti još nešto. U velikom broju slučajeva osoba se požali na još neke tegobe pa joj se mogu predložiti još neki dodatni tretmani.“

(Ayurvedski liječnik)

“Probala sam Shiradaru, poljevanje s uljem po čelu, zaista je pomoglo jer opušta UM i dolazi do duboke relaksacije, a um i fizičko tijelo, odnosno bolesti je usko povezano. umire se misli, svijest se digne i iscjeljenje djeluje. Isto tako djeluje i na ostale bolesti, jer duh ako je u miru onda je sve u balansu.”

(Pacijent)

Osim navedenih tretmana, nude se ayurvedske konzultacije na kojima se može odrediti može li se određenim tretmanom riješiti tegoba sa kojom pacijent dolazi svom liječniku. U slučaju da već navedeni tretmani nisu rješenje, problem se rješava drugačijim pristupom, a to je prilagođenom prehranom gdje na snagu stupaju već navedeni dodatci prehrani. Ayurvedski liječnik, kako je već navedeno, na konzultacijama određuje tip doše određene osobe te prema tome sastavlja plan prehrane i tretmana ovisno o kojim se tegobama radi. Ponekad pomaže ako pacijent sa sobom donese medicinsku dokumentaciju vezanu za tegobe.

„Osoba kada se uvjerila na benefite prijašnjeg tretmana može pristati na daljnje tretmane, a druga opcija je da osoba ima teško kliničko stanje i odbijena je od doktora i moderne medicine i onda traži neka alternativna rješenja što često bude dosta kasno.“

Osoba koja traži takvu pomoć nije joj bitno radi li se o ayurvedi ili nekom drugom alternativnom medicinskom sustavu.“

Takvi tretmani obećavaju najbolje rezultate jer su posebno prilagođeni potrebama pojedinaca ovisno o tegobi koja se tretira. Također, tretman se prilagođuje tipu doshe kako bi se uspostavila ravnoteža u tijelu. Kod ovakvih tretmana potrebna je ustrajnost i strpljenje, jer kod liječenja specifičnih težih bolesti liječenje traje dulje ovisno o kojoj bolesti se radi isto kao što ovisi i o težini slučaja.

4.3. Dostupnost ayurvede na Hrvatskom tržištu:

Istraživačko pitanje kojim se ovaj diplomski rad bavi je kome je točno ayurvedska medicina namijenjena ili drugim riječima koje je tzv. “ciljano tržište”. Pošto ayurveda nije službeni medicinski sustav u republici Hrvatskoj već samo alternativni, ne pokriva ga zdravstveno osiguranje. Samim time pacijenti moraju plaćati tretmane koje si ne može svatko priuštiti. U razgovoru sa pacijentima, koji su uspješno izlječili svoje tegobe kao što su migrene, gastrointestinalni problem te bolovi u vratu i kralježnici, i liječnicima zaključio sam da je ayurvedska medicina često bolji izbor za neke od zdravstvenih problema kao što su već navedeni gastrointestinalni problem. Jedna od pacijentica navela je kako je imala migrene dugi niz godina i nakon neuspješnih pokušaja od strane moderne biomedicine potražila pomoć od strane ayurvedskih liječnika nakon čijih su joj se terapija tegobe lagano smanjivale. Naravno, moderna biomedicina je u vodstvu kad se radi o hitnim slučajevima kao što su neke operacije, transplantacije koje se ne prakticiraju u ayurvedi, barem ne na zapadu.

U početcima ayurvedska praksa nije bila toliko široko prihvaćena zato što je ayurvedsko liječenje proces koji traje. Prema iskustvima ayurvedskih liječnika stanovnici republike Hrvatske nisu navikli na dugotrajan proces koji zahtijeva odricanje, prilagodbu i promjene u životnom stilu kako bi se došlo do rezultata glede zdravstvenog stanja. Danas je to već druga priča,

ayurveda ima sve veću publiku koja dalje širi preporuke svojim rođacima, prijateljima i broj ljudi koji odbijaju takav tretman se drastično smanjio u odnosu na početak ayurvede u republici Hrvatskoj.

Daljnji načini kojima se može skrenuti pažnja na ovaj tip tretmana je da osoba odbijena od strane ljecnika moderne medicine krene tražiti alternativna rješenja za svoje probleme, pa se za vrijeme tretmana mogu požaliti na još neke od tegoba, pa se može preporučiti još neki tretman i tako dalje širiti glas. Prema zapažanjima ayurvedskih ljecnika, žene puno bolje prihvaćaju ayurvedu zbog tretmana kao što su masaže i relaksirajući tretmani.

4.4. Financijska analiza:

Ayurvedski tretmani u Hrvatskoj još nisu prihvaćeni kao legitimna medicinska praksa nego spadaju pod alternativnu medicinu u odnosu na modernu biomedicinu, ne pokriva ih zdravstveno osiguranje pa su ih pacijenti, ukoliko se odluče na takvu vrstu tretmana, primorani sami financirati uz sve troškove koji s njima dolaze. Što se tiče ovih jednostavnijih tretmana, kao što su već navedene masaže, tretmani uljima na biljnoj bazi, sauna itd., cijene se uglavnom kreću od 100 do 600 kuna, te su neki pristupačniji pučanstvu koje na mjesečnoj bazi zarađuje prosječnu plaću koja iznosi oko 7000 kn. Za one koji su ispod prosjeka, to je već malo teže.

Prilagođeni tretmani, koji uključuju određene dodatke prehrani znaju koštati i do nekoliko tisuća kuna, ovisno o kakvom se tretmanu radi i ovisno o sveukupnom trajanju tretmana. Za prosječne građane to je već nešto što si ne mogu priuštiti s obzirom na svakodnevne troškove i povremenu inflaciju. Ako uzmemo prosječnu osobu koja zarađuje plaću u iznosu 7000 kn, kada se svi ti troškovi oduzmu, nije puno ostalo za financiranje kompleksnijih i dugotrajnijih tretmana, te se tada ponovo rađe okreću biomedicini koja je pokrivena od strane zdravstvenog osiguranja.

Kad se od plaće ispod prosjeka oduzmu troškovi hrane, stanarine (ukoliko se radi o podstanaru/ima), režija te nekih izvanrednih troškova kao što su popravci automobila, radovi na

kući, stanu itd. u velikom broju slučajeva se čak ulazi u neželjeni minus na računu koji dodatno ograničava uživanje i u najosnovnijim tretmanima. Na suprotnoj strani, oni koji na mjesečnoj bazi imaju prihode iznad prosjeka, imaju i mogućnost financiranja svih potrebnih tretmana kako bi im se alternativnim metodama uspostavila ravnoteža u organizmu.

2001. godine, Cam Donaldson je izdao članak “Willingness to pay” u kojem preispituje koliko su ljudi voljni platiti određeni tretman ili test, dok paralelno preispituje mogućnost za plaćanje istog. Način na koji se ovaj princip može primjeniti u Ayurvedskoj praksi je postavljanje pitanja “Vrijedi li stvarno tretman toliko?” naravno iz perspektive pacijenta. Ovdje se osim volje za plaćanjem postavlja i pitanje mogućnosti za plaćanjem. Kako se tretmani kreću po već navedenim ciframa, pacijente se u nekim slučajevima tjera iz tzv. “Comfort zone” dodatnim mjesečnim ili tjednim troškovima.

4.5. Medicinski pluralizam:

Medicinski pluralizam je koncept razvijen u sedamdesetim i osamdesetim godinama prošloga stoljeća kako bi se opisala dostupnost raznovrsnim medicinskim pristupima i njihovom međuodnosu. najbolje ga opisuje sljedeći citat:

“Medicinski pluralizam opisuje dostupnost različitih medicinskih pristupa, tretmana i institucija koje ljudi mogu koristiti u potrazi za zdravljem: na primjer, kombiniranje biomedicine s takozvanom tradicionalnom medicinom ili alternativnom medicinom. Ako pomno pogledamo kako se ljudi nose s bolešću, krećući se između lijekova za kućnu uporabu, lijekova utemeljenih na dokazima, religijskog liječenja i drugih alternativa, možemo primijetiti da je određeni stupanj medicinskog pluralizma prisutan u svakom suvremenom društvu. Kao koncept, medicinski pluralizam leži u središtu medicinske antropologije, koja svoje rođenje duguje proučavanju nezapadnih medicinskih tradicija i njihovim susretima s biomedicinom.“

(Khalikova 2021)

Opisuje pristup kojim se može kombinirati više vrsta medicinskih sustava u liječenju određenih bolesti: “Cancer patients might complement chemotherapy with acupuncture and religious healing; or women who want to get pregnant might combine hormonal treatment with home remedies and Yoga.”

Ako kao osnovnu medicinsku praksu uzmemo modernu biomedicinu, onda ayurveda spada pod alternativnu medicinu. Glede integracije komplementarne i alternativne medicine (KAM), jedina praksa koja je u sustavu za obavezno zdravstveno osiguranje u republici Hrvatskoj za sada je akupunktura, dok ayurveda, u klasifikaciji prema Stonu, spada pod terapiju temeljenu na proizvodima. No bez obzira što su proizvodi o kojima je riječ u principu lijekovi, oni se nazivaju dodatci prehrani. (Radovčić i Nola 2015)

“Unatoč znatnom rastu KAM-a u Hrvatskoj i unutar Europske unije i dalje ne postoji nikakva europska klasifikacija KAM-a. Generalno stanje je takvo da svaka država unutar EU odlučuje da li će regulirati ovo područje. U većini zemalja članica bavljenje medicinom od strane ne-liječnika je ilegalno.”

5. Zaključak:

Iako ayurvedska praksa nije dostupna svima, otvorena je za sve koji su voljni i u mogućnosti izdvojiti određenu svotu u odnosu na njihova mjesečna primanja. Problem pravne regulative i dalje koči širenje kruga pacijenata koji kad im se predstave promjene životnog stila i cijena tretmana „padaju u nesvijest“. Internetske stranice centara i dalje mogu služiti kao uvid o čemu se otprilike radi jer ayurveda je jedan izuzetno kompleksan medicinski sustav razvijen tokom šest tisuća godina. Centri sa bogatijim sadržajem, u smislu da se navede o čemu se točno radi pojašnjavanjem što je točno ayurveda, kako funkcionira i pojašnjenjem određenih oblika terapija, svojim potencijalnim pacijentima mogu dati bolji uvid u ayurvedsku praksu. Također rješavanjem problema pravne regulative može se povećati broj pacijenata kojima je ovim trenutnim stanjem ayurvedsko liječenje cjenovno nedostupno.

Kroz ovo istraživanje mogu zaključiti kako je ayurvedski medicinski sustav jedno od kvalitetnih alternativnih rješenja za zdravstvene tegobe. Tretmani mogu potrajati od nekoliko tjedana do nekoliko godina ali s obzirom da je učinak, prema mojim kazivačima, dugoročan, ponekad se isplati čekati. Sustav koji je znanstveno dokazan da djeluje u njegovim počecima na ovom prostoru je odbijan od strane pacijenata uglavnom zbog njihove navike traženja i dobivanja brzog ali privremenog rješenja za neke jednostavnije tegobe (migrene, bolovi u vratu i kralježnici, gastritis itd.), to se do sad već znatnije smanjilo što se vidi po tome da je u zadnjih petnaestak godina otvoreno desetak ayurvedskih centara. Naravno tretmani koji se nude uglavnom su opuštajuće masaže koje su cjenovno i jednokratno dostupne većini pućanstva, dok je liječenje već druga nedostupnija stvar jer kako prema intervjuiranim lijećnicima kompliciranije terapije zahtijevaju detaljniji pregled, redovitije terapije, ustrajnost i samim time veći vremenski i finansijski ulog, naravno sve ovisi o vrsti problema i vrsti terapije.

6. Literatura:

- Lyssenko, Viktoria, 2004, *Journal of Indian Philosophy*,. *The Human Body Composition In Statistics and Dynamics: Ayurveda and the Philosophical Schools of Vaisesika and Samkhya*, Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Ninivagg, Frank John, 2007, *Ayurveda: a Comprehensive Guide to Traditional Indian Medicine for the West*, Westport: Praeger Publishers.
- S. Jaiswal Yogini, L. Williams Leonard, *Journal of Traditional and Complementary Medicine: A glimpse of Ayurveda e The forgotten history and principles of Indian traditional medicine*, Kannapolis: North Carolina Agricultural and Technical State University
- Ninivaggi Frank John, 2002, *An Elementary Textbook of Ayurveda: A Six Thousand Year Old Healing Tradition*, Madison: International Universities Press, New York: Mary Ann Liebert.
- Singh Anuradha, 2007, *Journal of Knowledge, Culture and Communication : Action and reason in the theory of Ayurveda*, Brighton: University of Brighton.
- Maas, Philipp A., 2018, *The Cambridge History of Science*, Volume 1: Ancient Science : *Indian Medicine and Ayurveda*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Dahanukar S. A., Thane U. M., 1997, *Phytomedicine Vol. 4: Current Status of Ayurveda in Phytomedicine*, Mumbai: Seth GS Medical College.
- Narayanaswamy, V., 1981, *Ancient Science of Life, Vol. I, No.1,: Origin and Development of Ayurveda*, Madras: College of Indian Medicine.
- Warriar, Maya, 2011, *Religion Compass, Volume 5, Issue 3: Modern Ayurveda in Transnational Context*, Wales: University of Wales.
- Glazier Anne, 2000, *The Lancet, Vol 356: A landmark in the history of Ayurveda*, London: Department of South Asia, School of Oriental and African Studies.
- Kishore, K.R., Udupaa, K., Gangadhara, B.N., Lavekarb, G.S., Rajua, T.R., Sathyaprabhaa, T.N., 2008, *Journal of Affective Disorders: Differential effect of ayurveda (Indian traditional system of medicine) and tricyclic antidepressants in altering cardiac autonomic functions in patients of major depression — A clinical study with heart rate variability (HRV) measures*, India: National Institute of Mental Health and

Neuro Sciences (NIMHANS), India: Central Council For Research in Ayurveda and Siddha.

- Annambhotla, Shekhar, 2016, *Journal of Traditional Medicine & Clinical Naturopathy: Ayurveda: The Emerging Integrative Healing System in the West*, Palm Coast: International University of Yoga and Ayurveda.
- Kessler, Christian, Hellwig, Oliver, Oberlies, Thomas, Wischnewsky, Manfred, Michalsen, Andreas, 2012, *European Journal of Integrative Medicine: The Ayugrid project–Digital Ayurveda*, Berlin: Immanuel Hospital, Bremen: University of Bremen, Göttingen: University of Göttingen,
- Wujastyk, Dagmar, Smith, Frederick M., 2008, *Religious Studies Review, Volume 36, Number 2: Modern and Global Ayurveda: Pluralism and Paradigms*, Albany: State University of New York Press.
- Thatte, Urmila M., Dahanukar, Sharadini A., 1986, *Trends in Pharmacological Sciences: Ayurveda and contemporary scientific thought*, Bombay: Medical College, Department of Pharmacology.
- Sumantran, Venil N., Tillu, Girish, 2012, *Journal of Alternative and Complementary Medicine: Insights on Personalized Medicine From Ayurveda*, New York: Mary Ann Liebert.